

m, p, r, s ÜNSÜZLERİYLE YAPILAN PEKİŞTİRME VE KURALLARI ÜZERİNE

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet:

Türkçede pekiştirme yapmanın çeşitli yolları vardır. Pekiştirme yapma yollardan biri de m, “p, r, s” ünsüzleriyle sıfatlar üzerinde pekiştirme ön heceli yapılar kurmaktır. Söz konusu ünsüzlerden biriyle yapılan kapalı hece kelimenin başına getirilerek pekiştirme unsuru kurulmuş olur. Türkçe dil bilgisi kitapları konuyla ilgili olarak sadece pekiştirme hecesinin nasıl kurulduğunu söylemekle sınırlı kalmıştır. Söz konusu pekiştirme yapısının dört ünsüzle ilgili kuralları üzerine ise farklı çalışmalarda yorumlar yapılmış ve tartışılmıştır. Ancak bu yorum ve tartışmalar kesin bir sonuca ulaştırılamamıştır. Bu makalede pekiştirme hecesinin dört ünsüze göre durumu ve asıl pekiştirme hecesi ile alternatif pekiştirme hecesi çerçevesinde tartışılarak konu ayrıntılı olarak tartışılmakta neden ve sonuçlara ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: “m, p, r, s” ünsüzleriyle yapılan pekiştirme, sıfatlarda pekiştirme, pekiştirme hecesi ve kuralları.

On Intensities Done with m, p, r, s Consonants and Their Rules

Abstract:

In Turkish, there are various ways of forming reduplication. One of the ways to form reduplication is forming structures of reduplicated pro-syllables on adjectives with consonants m, p, r, s. Reduplication element would be formed by bringing the syllable formed with one of the aforesaid consonants at the beginning of the word. Turkish grammar books are limited in the concerned topic by only showing how reduplication syllable is formed. Meanwhile, comments and discussions have been made in different researches on aforesaid reduplication structure’s four consonant rules. However, these comments and discussions have not been concluded accurately. In this article, reduplication syllable’s state regarding four syllables is argued in details within the

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı sozcelik@dicle.edu.tr

scope of the main reduplication syllable and alternative reduplication syllables and the causes and effects are cleared.

Key words: reduplication formed with consonants “m, p, r, s” reduplication of adjectives, reduplication syllable and rules.

Giriş

Dil belirli kurallar çerçevesinde işler, bu kurallar çerçevesinde gelişir ve kendini yenileyerek yoluna devam eder. Bir taraftan dilin kullandığı bazı şekiller değişir, diğer taraftan dil ihtiyaç duyduğu yeni kavramları veya anlam inceliklerini karşılamak için kendi doğal akışı içerisinde ses ve şekil bakımından yeni yapıları kullanır. Bu nedenle dilde kullanılan yapılar hep belli bir mantığa veya kurala göre işler. Her yapının ayrı bir anlam kuralı, anlam karşılığı veya sonucu vardır. Yani dilin dayandığı fonetik ve morfolojik kurallar semantik ile uyumlu bir şekilde işler, gelişir, değişir.

İşte bundan hareketle dil bilgisi terimi olarak pekiştirmenin geniş bir kapsamı vardır; aynı zamanda pekiştirmeyi kuran fonetik veya morfolojik birimlerin ve bunların kurallarının geniş bir çerçeve oluşturduğu da bir gerçektir.¹

Örnek olarak Türkçede bir nesnenin benzerlerinden daha *güzel* olduğunu anlatmak için *çok güzel*, *çok çok güzel*, *pek güzel* gibi pekiştirme veya üstünlük derecesi ifade eden yapılar kullanabiliriz. Bunların kullanılış yerleri farklı olduğundan tercihimiz, anlatmak istediğimiz kavram veya konu doğrultusunda her zaman değişebilir. Mesela *çok düzgün* ve *en düzgün* şeklindeki yapıların hem dilde farklı kullanım yeri olduğu hem de bizde farklı çağrışımlar uyandırdığı bir gerçektir.

Bu makalede ele alınacak konu ise sıfatların özel bir kullanılışı ile ilgilidir. Söz konusu etmek istediğimiz yapı Türkçe sıfatların başına pekiştirme anlamı sağlayan yapıda kelimeler kurmak amacıyla m, p, r, s ünsüzleriyle yapılan hecenin kelime başına getirilmesi ile oluşturulan *güzel- güpgüzel*, *kızıl- kıpkızıl*, *katı- kaskatı*, *sıcak- sımsıcak*, *çabuk- çarçabuk*, *sıkı- sımsıkı* vb. örnekler ile bu yapıyı kuran *pekiştirme hecesinin* kurallarının ne olduğu konusu ile ilgilidir. Yani dil m, p, r, s ünsüzleriyle kurduğu *pekiştirme hecesi* için neden bu dört ünsüzü seçmiştir, hangi durumlarda ve çevre şartlarında bu ünsüzlerden hangisi kullanılır veya *pekiştirme hecesi* hangi kurallara göre yapılıır? Konu ile daha önce Ağakay (1964), Gökşen (1964), Hatiboğlu (1973), Dizdaroğlu (1973), Demirezen (1978), Demircan (1989), Taneri (1990), Wedel

1 Sadece bir örnek olması ve fikir vermesi bakımından bk. Üstüner (2003).

(1999), Özçelik (2006), Abbasi-Moradkhani (2013) ilgilenmiş ve kaynakçada belirtilen yayınları yapmışlardır.

Bu makalede *pekiştirme hecesinin* yapılış kurallarının ne olduğu, pekiştirmeyi kuran *m, p, r, s* ünsüzlerinin önceliği, her ünsüzün örnekleri bakımından sınırlılığı ile pekiştirme hecesinin önceliklerinin ne olduğu üzerinde durulacaktır. Ayrıca Türkçede söz konusu yapı yoluyla kurulup kullanılan örnekleri birkaç başlık altında özetlemenin mümkün olup olmadığına bakmaya çalışacağız. Yani *pekiştirme hecesi* kurmak için *m, p, r, s* ünsüzlerinin tercih edilme gerekçeleri ve dört ünsüzün hangi çevre şartlarında birbirine tercih edildikleri, bu tercihin önceliklerinin ne olduğu konusuna cevap aramaya çalışacağız. Dil bilgisi derslerinde bu konuyu ne şekilde sunup konunun hangi yönlerine dikkat çekmek gerektiği de ayrı bir konudur.

Yukarıdaki soruların cevabı için konu ile ilgili kelimeleri, başında ünlü bulunması ve başındaki ünsüzlere göre maddeler hâlinde sınıflandırıp ortaya çıkan *pekiştirme hecelerinin* kuruluşu hakkındaki kurallarla ilgili açıklamalar yapacağız.

1. Ünlü ile Başlayan Kelimelerin Pekiştirme Hecesi

Ünlüyle başlayan kelimelerin başındaki ünlü alınıp arkasına *p* ünsüzü getirilir ve oluşturulan *pekiştirme hecesi* (PH), kelimenin başına eklenir. Ünlüyle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* kısaca şu şekilde gösterilebilir: **°p**. Bu kural kesin olup konuyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:

Ünlüyle Başlayan Kelimelerin Pekiştirme Örnekleri				
<i>apacı</i>	<i>apansız</i>	<i>apaz</i>	<i>epeyi</i>	<i>ipiri</i>
<i>apaçık</i>	<i>apansızın</i>	<i>epeğri</i>	<i>epeyce</i>	<i>upuslu</i>
<i>apağır</i>	<i>apaşikâr</i>	<i>epekşi</i>	<i>ıpılık</i>	<i>upuygun</i>
<i>apak</i>	<i>apaydın</i>	<i>eperken</i>	<i>ıpıslak</i>	<i>upuyuz</i>
<i>apalaca</i>	<i>apaydınlık</i>	<i>epeski</i>	<i>ıpıssız</i>	<i>upuzak</i>
<i>apalçak</i>	<i>apayrı</i>	<i>epey</i>	<i>ipince</i>	<i>upuzun</i>
Toplam Örnek Sayısı				30

Tabloda da görüldüğü gibi ünlü ile başlayan sıfatların ön ek getirilerek pekiştirilmesinde kullanılan heceler şunlardır: *ap, ep, ip, ip, up*.

2. Ünsüzle Başlayan Kelimelerin Pekiştirme Hecesi

Ünsüz ile başlayan kelimenin başındaki ünsüz, hemen sonrasındaki ünlüyle birlikte alınır ve arkasına *m, p, r, s* ünsüzlerinden biri getirilerek oluşturulan *pekiştirme hecesi*, kelimenin başına eklenir.

Ünsüzle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* kurulurken dört ünsüzden (*m, p, r, s*) hangisinin kullanılması gerektiği konusunda her ünsüz için belirli ve tek kuralın tespit edilemeyeceği anlaşılıyor. Çünkü aynı ünsüzle başlayan kelimeye bazen dört ünsüzden ikisi, bazen üçü getirilerek *pekiştirme hecesi* yapılabilmektedir: *dopdolu, dümdüz, dosdoğru* gibi. Bazen de aynı kelimenin *pekiştirme hecesi* farklı ünsüzle yapılabilir: *dopdoğru/dosdoğru, dapdar/dasdar, kapkatı/kaskatı* gibi. Bu durum, kuralların iç içe girmiş olduğunu gösteriyor.

Konuyu biraz daha açalım: *Pekiştirme hecesi* kuran ünsüzlerin oluşum noktalarına göre bir tespit yapmak da mümkün görünmüyor. Çünkü iki ünsüzün elenmesi mümkün değildir. Ünsüzlerden *p, m* dudak; *r, s* ise diş ünsüzüdür. Ayrıca bazı durumlarda *m-s, p-s* veya *s-r* ünsüzleri birbirinin yerine kullanıldığından kuralların iç içe girdiği anlaşılmaktadır.

Ünlü ile başlayan kelimelerde *pekiştirme hecesinin* yapılışı, kelimenin ünlü ile başlamış olma esprisine dayanmaktadır. O hâlde *pekiştirme hecesinin* yapılışında pekiştirilen kelimenin şu fonetik özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir:

- * Kelimenin ünlü ile başlaması.
- * Kelime başı ünsüzünün oluşum noktası.
- * Kelimedeki diğer ünsüzler yani çevre şartları.

Birinci nokta ünlü ile başlayan kelimelerin, diğer ikisi ise ünsüzle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* kurallarını tespit etmek için kullanılabilir. *Pekiştirme hecesi* konusunda özellikle *m* ve *s* ünsüzlerinin *p* yerine ve *r* ünsüzünün *s* yerine kullanılması konusunun açıklanması gerekir.

* *Pekiştirmesi* yapılan kelimeleri *dudak, damak* ve *diş* ünsüzleriyle başlamış olması durumuna göre üç başlık altında incelemek mümkündür.

* Üç listede kullanılabilen *pekiştirme hecesini* işlemek gerekir.

* *Pekiştirme hecesi* içinde *m, s* ile yapılanların *p*'li şekilleri olmayanlarını inceleyerek bunun nedenleri üzerinde durmak gerekir.

* Yukarıdaki üç maddeye göre her liste için asli *pekiştirme ünsüzünü* tespit etmek; böylece asli *pekiştirme hecesi* ve *alternatif pekiştirme hecesini* tanımak gerekir.

Konuyu ele alırken hareket noktamız yukarıdaki özellikler olacaktır.

2.1. Dudak ünsüzüyle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* alternatifsiz olarak *m* veya *s* ünsüzü ile yapılır. Yani dudak ünsüzü ile başlayan kelimeler için alternatif hece söz konusu değildir. Bu durum aslında söz konusu sistemi anlamamız için bu örneklerin iyi bir hareket noktası olabileceğini de gösteriyor.

Dudak ünsüzü ile başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi örnekleri iki başlık altında toplanabilir ve kısaca şöyledir:

2.1.1. *Dudak ünsüzüyle başlayan ve içerisinde s, ş, z ünsüzlerinden biri bulunan kelimelerin pekiştirme hecesi m ünsüzü ile yapılır. Tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:*

<i>bambaşka</i>	<i>bomboş</i>	<i>bumburuşuk</i>	<i>bumbuz</i>
<i>bembeyaz</i>	<i>bomboz</i>	<i>pimpis</i>	<i>bombok</i>
Toplam			8 örnek

Tabloda da görüldüğü gibi dudak ünsüzüyle başlayan ve içerisinde s, ş, z ünsüzlerinden biri bulunan sıfatların pekiştirme heceleri şunlardır: *bam-*, *bem-*, *bom-*, *bum-*, *pim-*.² Bu hecelerde bir dudak ünsüzü olan *m* ünsüzü bir başka dudak ünsüzü olan ve bu yapının ana aktörü olan *p*'ye tercih edilir. Çünkü pekiştirme örneği kelimeler *b* veya *p* ile başlıyor. Türkçede söz konusu bu kapalı hecelerle (*bam-*, *bem-*, *bom-*, *bum-*, *pim-*) başlayan kelime bulunmaması yine dikkat çekmektedir.

2.1.2. *Dudak ünsüzüyle başlayan ve içerisinde s, ş, z ünsüzlerinden biri bulunmayan kelimelerin pekiştirme hecesi s ünsüzü ile yapılır. Tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:*

<i>basbayağı</i>	<i>besberrak</i>	<i>busbulanık</i>	<i>masmavi</i>
<i>besbedava</i>	<i>besbeter</i>	<i>büsbütün</i>	<i>mosmor</i>
<i>besbelli</i>	<i>bosbol</i>	<i>büsbüyük</i>	<i>pespembe</i>
Toplam			12 örnek

Tabloda da görüldüğü gibi dudak ünsüzüyle başlayan ve içerisinde s, ş, z ünsüzlerinden biri bulunmayan sıfatların pekiştirme heceleri şunlardır: *bas-*, *bes-*, *bos-*, *bus-*, *mas-*, *mos-*, *pes-*. Türkçede söz konusu bu kapalı hecelerle başlayan tek kelime *bas-* fiilidir. Ancak *bas-* fiilinin bütün kullanışlarının kapalı heceye dayanmadığını da belirtmek gerekiyor.

2.2. *Damak ünsüzüyle başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi için durum yukarıdaki başlıklar altında yer alan örneklere göre karışıktır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi damak ünsüzüyle başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi asli olarak p ünsüzü ile yapılır. Tablodaki toplam 70 örneğin de p ünsüzü ile yapılan pekiştirme örneği vardır. Ancak burada farklı olan durum örneklerden 13'ünün p'li pekiştirme hecesinin yanı sıra m veya s ünsüzü ile*

2 Belirttiğimiz kural dışında kalan örnek: *bombok*. Kurala göre kelimenin pekiştirme hecesinin s ile yapılması gerekirken m ile yapılmıştır. Bu kelimenin tek heceli olması ve k ünsüzü ile bitmesi dikkat çekiyor.

alternatif pekiştirme hecesi (Al.PH) kullanılabilir. İşte bu örneklerde *pekiştirme hecesinin* yanında *alternatif pekiştirme hecesinin* kullanılabilmesi açıklanması gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. *Damak* ünsüzüyle başlayan kelimelerin *p* ünsüzü ile yapılan *pekiştirme hecesinin* örnekleri ve bunların yanında kullanılabilen *alternatif pekiştirme hecesi* örnekleri şunlardır:

PH	Al. PH	PH	Al.PH	PH	Al.PH	PH	Al. PH
<i>gep</i> gece		<i>kap</i> katı	/kas	<i>kop</i> koyu	/kos	<i>yap</i> yapışık	
<i>gep</i> genç		<i>kep</i> kel		<i>köp</i> kör	/kôm	<i>yap</i> yassı	/yam
<i>gep</i> geniş		<i>kıp</i> kırmızı		<i>köp</i> kötü	/kôs	<i>yap</i> yaş	/yam
<i>gep</i> gergin		<i>kıp</i> kısa		<i>köp</i> kötürüm	/kôs	<i>yep</i> yeni	/yes
<i>gep</i> gevrek		<i>kıp</i> kısacık		<i>kup</i> kuru		<i>yep</i> yeşil	/yem
<i>göp</i> gök	/gôm	<i>kıp</i> kısık		<i>küp</i> küçük	/küs	<i>yıp</i> yırtık	/yıs
<i>güp</i> (e) gündüz		<i>kıp</i> kıvrak	/kıs	<i>küp</i> kütük	/küs	<i>yop</i> yoğun	/yos
<i>güp</i> gür		<i>kıp</i> kızıl		<i>yap</i> yakın		<i>yup</i> yumru	/yus
<i>güp</i> güzel		<i>kıp</i> kirli		<i>yap</i> yalın(cak)		<i>yup</i> yumuşak	/yus
<i>kap</i> kalın		<i>kop</i> koca	/kos	<i>yap</i> (a)yalnız		<i>yup</i> yuvarlak	/yus
<i>kap</i> kara		<i>kop</i> kocaman	/kos	<i>yap</i> yamalak	/yas	<i>yüp</i> yüce	/yüs
<i>kap</i> karanlık		<i>kop</i> kolay		<i>yap</i> yanlış			
Toplam						70 örnek	

Damak ünsüzüyle başlayan ve içerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzlerinden biri bulunmayan sıfatlar için kullanılan asıl pekiştirme heceleri şunlardır: *gep-*, *göp-*, *güp-*, *kap-*, *kep-*, *kıp-*, *kıp-*, *kop-*, *köp-*, *kup-*, *küp-*, *yap-*, *yep-*, *yıp-*, *yop-*, *yup-*, *yüp-*. *Damak* ünsüzüyle başlayan sıfatlar için kullanılan ve *m*, *s* ünsüzleriyle kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* örnekleri ise şunlardır: *gôm-*, *kôm-*, *yam-*, *yem-*; *yes-*, *kas-*, *kıs-*, *kos-*, *kôs-*, *küs-*, *yas-*, *yıs-*, *yos-*, *yus-*, *yüs-*.

Damak ünsüzüyle başlayan sıfatlar için kullanılan ve *m*, *s* ünsüzleriyle kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* örneklerinde dikkat çekici durum şudur: İçerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzlerinden biri bulunan kelimelerin *alternatif pekiştirme hecesi* *m* ünsüzü ile bulunmayanların ise *s* ünsüzü ile yapılabilmektedir. Ancak yine belirtmek gerekir ki Türkçede bütün bu hecelerle başlayan kelimelerin bulunmaması en önemli özellik olarak dikkat çekiyor.

2.3. Diş ünsüzüyle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* asli olarak *p* ünsüzü ile yapılır.

2.3.1. Ancak *diş* ünsüzüyle başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi *p* ünsüzüyle yapılır. Bazı kelimeler için *asıl pekiştirme hecesinin* yanı sıra *m* ve *s* ünsüzü ile kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* de kullanılabilir. İçerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzü bulunan bazı kelimelerde *m* ünsüzü ile, içerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzü bulunmayan bazı kelimelerde ise *s* ünsüzü ile *alternatif pekiştirme hecesi* kullanılabilir.³

PH	Al. PH	PH	Al. PH	PH	Al. PH	PH	Al. PH
<i>capcanlı</i>		<i>dapdazlak</i>		<i>sapsade</i>		<i>sopsuluk</i>	
<i>capcavlak</i>	/cas	<i>depderin</i>		<i>sapsağ</i>		<i>söpsökük</i>	
<i>cıpcıbil</i>	/cis	<i>dıpdızlak</i>		<i>sapsağlam</i>		<i>supsulu</i>	
<i>cıpcııldak</i>	/cis	<i>dıpdik</i>	/dim	<i>sapsarı</i>		<i>şıpşirin</i>	
<i>cıpcılız</i>		<i>dıpdinç</i>		<i>sepserin</i>		<i>taptamam</i>	/tas
<i>cıpcılık</i>	/cis	<i>dıpdiri</i>		<i>sepsert</i>		<i>taptatlı</i>	
<i>cıpcıvık</i>	/cis	<i>dopdoğru</i>	dos/	<i>sepseyrek</i>		<i>taptaze</i>	
<i>çapçabuk</i>	/ças	<i>dopdolu</i>		<i>sıpsıcacık</i>	/sim	<i>teptek</i>	/tem
<i>çepçevre</i>		<i>dopdonuk</i>		<i>sıpsıcak</i>	/sim	<i>teptemiz</i>	
<i>çipçiğ</i>		<i>dupdurgun</i>		<i>sıpsıkı</i>	/sim	<i>teptekerlek</i>	/tes
<i>çipçirkin</i>		<i>dupduru</i>		<i>sıpsıska</i>		<i>tıptıkız</i>	/tim
<i>çipçizik</i>		<i>düpdüz</i>	/düm	<i>sipsilik</i>		<i>toptozlu</i>	
<i>çüpçürük</i>		<i>düpdüzgün</i>		<i>sipsivri</i>		<i>tupturuncu</i>	
<i>dapdağınık</i>	/das	<i>düpdüzenli</i>		<i>sipsiyah</i>	/sim	<i>tuptuzlu</i>	
<i>dapdar</i>	/das	<i>raprahat</i>		<i>sopsoğuk</i>		<i>zapzayıf</i>	
<i>dapdaracık</i>	/das						
Toplam						83 örnek	

Diş ünsüzüyle başlayan ve içerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzlerinden biri bulunmayan sıfatlar için kullanılan *asıl pekiştirme hecesi* *p* ünsüzüyle yapılır ve örnekleri şunlardır: *cap-*, *cıp-*, *çap-*, *çep-*, *çip-*, *çüp-*, *dap-*, *dep-*, *dıp-*, *dip-*, *dop-*, *dup-*, *düp-*, *rap-*, *sap-*, *sep-*, *sıp-*, *sip-*, *sop-*, *söp-*, *sup-*, *şıp-*, *tap-*, *tep-*, *tıp-*, *top-*, *tup-*, *zap-*. *Diş* ünsüzüyle başlayan sıfatlar için kullanılan alternatif pekiştirme hecesi *m*, *s* ünsüzleriyle de yapılabilir, örnekleri şunlardır: *dim-*, *düm-*, *sim-*, *sim-*, *tem-*, *tim-*; *cas-*, *cıs-*, *ças-*, *çıs-*, *das-*, *dos-*, *tas-*, *tes-*.

3 Bu tablodaki *dik*, *tek* kelimelerinin içinde *s*, *ş*, *z* ünsüzü bulunmadığı hâlde pekiştirme hecesi *m* ünsüzüyle de yapılabilir: *dimdik*, *temtek*. Bu iki kelimenin -yukarıdaki *bombok* örneğinde olduğu gibi- tek heceli olması ve *k* ünsüzü ile bitmesi dikkat çekmektedir.

Diş ünsüzüyle başlayan sıfatlar için kullanılan ve *m, s* ünsüzleriyle kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* örneklerinde dikkat çekici durum şudur: İçerisinde *s, ş, z* ünsüzlerinden biri bulunan kelimelerin *alternatif pekiştirme hecesi m* ünsüzü ile bulunmayanların ise *s* ünsüzü ile yapılabilmektedir. Ancak yine belirtmek gerekir ki Türkçede bütün bu hecelerle başlayan kelimelerin de bulunmaması en önemli özellik olarak dikkat çekiyor.

2.3.2. *Diş ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin pekiştirme hecesi* konusundaki durumu ise şöyledir:

PH	Al. PH	Al. PH	PH	Al. PH	Al. PH
<i>çapçabuk</i>	/ças	/çar	<i>çırçıplak</i>	/çıs	/çırıl
<i>tortop</i>	/tos		<i>sırsıklam</i>		/sırıl
<i>tortoparlak</i>	/tos				
<i>teptemiz</i>		/ter			

Not: *çırılçıplak* ve *sırsıklam* örneklerinde *pekiştirme hecesi /ıl/* ile genişletilmiştir. Bu örnekler yansımali kelimelerdeki *fırıl, şırıl, zırıl* vb. örnekleri çağrıştırıyor. Söz konusu örneklerin ve özellikle *r*'li örneklerin sonradan ve örneksene yoluyla bu sistemin içine girdiği söylenebilir.

Yukarıdaki tablolardan çıkan sonuçlara göre dört ünsüzün asli pekiştirme hecesi kurma sayılarına bakalım:

p	140 (ünlü ile başlayan kelimeler 30 + ünsüz ile başlayan kelimeler 110)
s	12
m	8
r	3

Yukarıdaki tablodan elde ettiğimiz diğer sonuçlar ise şöyledir:

- * Sistem içerisinde aslı hece kuran en etkin pekiştirme ünsüzü *p*'dir.
- * Dudak ünsüzü ile başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi -alternatifsiz olarak- *m* ve *s* ünsüzleriyle kurulur.
- * Dudak ünsüzü ile başlayan kelimelerin dışında *m* ve *s* ünsüzleriyle kurulan alternatif heceler aslı olarak kurdukları hecelere örneksene yoluyla yapılmış olabilir.

3. Pekiştirme Hecesi

Pekiştirme hecesi yukarıda da belirtildiği gibi kelimenin ünlü ile veya *dudak, damak, diş* ünsüzü ile başlamış olması durumuna göre kurulur. Bu

başlık altında söz konusu sistem içerisinde kaç hece türünün kullanıldığını belirterek bu heceleri gruplandırmak istedik.

3.1. Ünlüyle başlayan kelimeler için 6 pekiştirme hecesi kullanılır:

<i>p</i>	ap-, ep-, ip-, ip-, up-, üp-. (6 hece)
----------	--

3.2. Ünsüzle başlayan kelimeler için kullanılan pekiştirme hecesinin dört ünsüze göre dağılımı ise şöyledir:

<i>p</i>	cap-, cıp-, çap- , çep- , çıp- , çip-, çüp-, dap-, dep- , dıp-, dip-, dop-, dup-, düp-, gep-, göp-, güp-, kap- , kep-, kıp- , kip-, kop-, köp-, kup-, küp-, rap-, sap- , sep-, sıp-, sip-, sop-, söp-, sup-, şip-, tap- , tep-, tıp-, top- , tup-, yap- , yep-, yıp- , yop-, yup-, yüp-, zap-. (45 hece)
<i>s</i>	bas-, bes- , bos-, bus-, büs-, cas-, cıs-, ças-, çıs-, das-, des- , dos-, kas- , kıs- , kos-, kös- , küs- , mas-, mos-, pes-, tas-, tes-, tos-, yas- , yes-, yıs-, yos- , yus-, yüs-. (29 hece)
<i>m</i>	bam-, bem-, bom- , bum-, cım-, çim-, dam- , dım-, dim- , düm-, göm- , köm-, pim-, sim-, sim-, tem-, tım-, yam-, yem-. (18 hece)
<i>r</i>	çar- , çır- , sır-, ter- , tor- . (5 hece)
	6+45+29+18+5 = 103 hece

Pekiştirme Hecesi ile İlgili Değerlendirme

Şimdi de söz konusu pekiştirme heceleri için şu soruların cevaplandırılması gerekiyor:

* Aynı heceler başka Türkçe kelimelerin başında da kullanılıyor mu?

* Aynı heceler başka Türkçe kelimelerin başında kullanılıyorsa, sıklık dereceleri nedir?

* Elde edilecek sonuca göre söz konusu hecelerin pekiştirmeye ve anlama katkısı nedir?

Bu soruların cevabı için *Türkçe Sözlük*⁴ -tek heceli kelimeler ile yansımali kelimeler hariç- yaptığımız taramada şu sonuçlar ortaya çıktı:

Yukarıdaki 25 hecenin Türkçe kelimelerin başında çok sınırlı örnekte (1, 2) kullanıldığını, diğer 78 hecenin ise Türkçe kelimelerin başında hiç kullanılmadığını gördük. Bu durumda dilin pekiştirme hecesini diğer kelimelerin başında neredeyse hiç kullanmadığı hecelerden seçmiş olduğu anlaşılmaktadır. O hâlde bu Türkçenin pekiştirme hecesi için yaptığı özel bir

4 *Türkçe Sözlük* (2011), TDK Yayınları, Ankara.

buluştur veya yapıdır denilebilir. Çünkü alışılmamış ve nadir olan şey dikkat çekicidir. Dilin bu alışılmamış veya nadir kullanılan ön heceleri *pekiştirme hecesi* olarak tercih etmesinin sebebi de dikkat çekerek anlam pekişmesini sağlamaktan başka bir şey değildir.

Şimdi *pekiştirme hecesinin* özelliklerini bir arada hatırlayalım:

* *Pekiştirme hecesi*, kelimenin başına getirilir oysa Türkçe sondan eklemeli bir dildir.

* *Pekiştirme hecesi* dilin kullanmadığı veya çok nadir kullandığı hecelerden seçilir.

* *Pekiştirme hecesi*, kapalı hecedir ve kapalı hece, açık heceye göre daha vurguludur.

* Türkçede vurgu kelime sonundadır ancak *pekiştirme hecesi* vurguyu başa taşır. Böylece hecenin kapalı oluşu ve vurguyu başa taşıması *pekiştirmeyi* daha güçlü kılmaktadır.

Bu özelliklerin her biri *pekiştirmeyi* ayrı ayrı destekler ve güçlendirir. Çünkü özelliklerin her biri, dilin işleyen temel kurallarının tersine işleyen kurallardır. Yani söz konusu kurallar dikkat çekici ve alışılmamış kurallardır. Bu nedenle de *kıpkırmızı* sözünü duyduğumuzda *kırmızının* en koyu ve canlısı, *sımsıcak* sözüyle de sıcaklığın en mükemmeli hayalimizde çok hızlı bir şekilde canlanır.

Sonuç

Sonuç olarak *m, p, r, s* ünsüzleriyle yapılan *pekiştirme hecesinin* kuralları şöyledir:

1. *Ünlü* ile başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* sadece *p* ünsüzü ile yapılır.

2. *Ünsüzle* başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* öncelikle kelimenin *dudak, damak* veya *diş* ünsüzü ile başlamış olmasına göre belirlenir ve şu kurallara göre yapılır:

2.1. *Dudak* ünsüzüyle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* alternatifsiz olarak *m* veya *s* ünsüzü ile yapılır.

Dudak ünsüzüyle başlayan sıfatlar için *m, s* ünsüzleriyle kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* örneklerinde kural şudur: İçerisinde *s, ş, z* ünsüzlerinden biri bulunan kelimelerin *alternatif pekiştirme hecesi m* ünsüzü ile bulunmayanların ise *s* ünsüzü ile yapılır.

2.2. *Damak* ünsüzüyle başlayan kelimelerin *pekiştirme hecesi* asli olarak *p* ünsüzü ile yapılır. Ancak bazı kelimeler için *p*'li *pekiştirme hecesinin* yanı sıra *m* veya *s* ünsüzü ile *alternatif pekiştirme hecesi* de kullanılabilir.

Damak ünsüzüyle başlayan sıfatlar için *m*, *s* ünsüzleriyle kurulan *alternatif pekiştirme hecesi* örneklerinde kural şudur: İçerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzlerinden biri bulunan kelimelerin *alternatif pekiştirme hecesi m* ünsüzü ile bulunmayanların ise *s* ünsüzü ile yapılır.

2.3. Diş ünsüzüyle başlayan kelimelerin pekiştirme hecesi asli olarak *p* ünsüzü ile yapılır.

Ancak *diş* ünsüzüyle başlayan bazı kelimeler için *p*'li *pekiştirme hecesinin* yanı sıra *m* veya *s* ünsüzü ile *alternatif pekiştirme hecesi* de kullanılabilir. ve kuralı şöyledir: İçerisinde *s*, *ş*, *z* ünsüzü bulunan kelimelerde *m* ünsüzü ile, içerisnde *s*, *ş*, *z* ünsüzü bulunmayan kelimelerde ise *s* ünsüzü ile *alternatif pekiştirme hecesi* yapılır.

Ayrıca *diş* ünsüzüyle başlayan bazı kelimelerin pekiştirme hecesi *r* ünsüzüyle, bazılarının ise hem *r* hem de *s* ünsüzüyle yapılır. Bu örneklerde de belirleyici olan kelimedede *s*, *ş*, *z* ünsüzünün bulunup bulunmamasıdır.

Dizin⁵

Ünlü İle Başlayan Kelimelerin Pekiştirme Örnekleri			
p			
apacı	apaşıkâr	epeski	ipiri
apaçık	apaydın	epey	upuslu
apağır	apaydınlık	epeyi	upuygun
apak	apayrı	epeyce	upuyuz
apalaca	apaz	ıpılık	upuzak
apalçak	epeğri	ıpslak	upuzun
apansız	epekşi	ıpsız	
apansızın	eperken	ıpince	
Toplam			30 Örnek
Ünsüz İle Başlayan Kelimelerin Pekiştirme Örnekleri			
p			
capcanlı	düpdüzgün	köpkötü	taptaze
capcavlak	düpdüzenli	köpkötürüm	teptek
cıpcıbil	gepgece	kupkuru	teptekerlek
cıpcııldak	gepgenç	küpküçük	teptemiz
cıpcılız	gepgeniş	küpkütük	tıptıkız
cıpcılık	gepgergin	raprahat	toptozlu
cıpcıvık	gepgevrek	sapsade	tupturuncu

5 Dizindeki bazı örneklerin ağızlarda kullanılmakta olduğunu belirtmek gerekiyor.

çapçabuk	göpgök	sapsağ	tuptuzlu
çepçevre	güpgündüz	sapsağlam	yapyakin
çipçiğ	güpgür	sapsarı	yapyalın(cak)
çipçirkin	güpgüzel	sepserin	yapyanlış
çipçizik	kapkalın	sepsert	yap(a)yalnız
çüpcürük	kapkara	sepseyrek	yapyamalak
dapdağınık	kapkaranlık	sıpsıcacık	yapyanlış
dapdar	kapkatı	sıpsıcak	yapyapışık
dapdaracık	kepkel	sıpsıkı	yapyassı
dapdazlak	kıpkırmızı	sıpsıska	yapyaş
depderin	kıpkısa	sıpsilik	yepyeni
dıpdızlak	kıpkısacık	sıpsivri	yepyemişil
dipdik	kıpkısık	sıpsiyah	yıpyırtık
dipdinç	kıpkıvrak	sopsoğuk	yopyoğun
dipdiri	kıpkızıl	sopsoluk	yupyumru
dopdoğru	kipkirli	söpsökük	yupyumuşak
dopdolu	kopkoca	supsulu	yupyuvarlak
dopdonuk	kopkocaman	şipşirin	yüpyüce
dupdurgun	kopkolay	taptamam	zapzayıf
dupduru	kopkoyu	taptatlı	
düpdüz	köpkör		
Toplam			109 Örnek
s			
basbayağı	cıscılık	koskoyu	tostoparлак
besbedava	cıscıvık	köskötü	yasyamalak
besbelli	çaşçabuk	köskötürüm	yesyeni
besberrak	çışçıplak	küsküçük	yısyırtık
besbeter	dasdağınık	küskütük	yosyoğun
bosbol	dasdar	masmavi	yusyumru
busbulanık	dasdaracık	mosmor	yusyumuşak
büsbütün	dosdoğru	peşembe	yusyuvarlak
büsbüyük	kaskatı	tastamam	yüsyüce
cascavlak	kıskıvrak	testekerlek	
cıscıbil	koskoca	tostop	
cıscıldak	koskocaman	tostopaç	
Toplam			45 Örnek

m			
bambaşka	sımsıkı	gömgök	temtek
bembeyaz	simsiyah	kömkör	tımtıkız
bombok	bumbuz	pımpis	yamyassı
bomboş	damdazlak	sımsıcak	yamyaş
bomboz	dimdik	sımsıcacık	yemyeşil
bumburuşuk	dümdüz		
Toplam			22 Örnek
r			
çırçıplak	sırsıklam	tertemiz	tortop
çırılçıplak	sırılısıklam	çarçabuk	tortopaç
			tortoparlak
Toplam			9 Örnek
Genel toplam			215 Örnek

Kaynaklar

- Abbasi, Nasser-Moradkhani, Elahe (2013), “İntensified Reduplicated Adjectives in Azerbaijani”, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 70, 1600-1608.
- Ağakay, M. Ali (1953), “İkizlemeler Üzerine”, *Türk Dili*, C II, S 16, Ankara, s. 189-191.
- Ağakay, M. Ali (1964), “Pekiştirmeli Sıfatlar”, *Türk Dili*, S 106 (Eylül 1964), s. 881-883.
- Ağakay, M. Ali (1988), “Türkçede Kelime Koşmaları” *TDAY Belleten 1954*, TDK Yayınları, Ankara, s. 97-104.
- Banguoğlu, Tahsin (1974), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, İstanbul.
- Çağırın, Önder (1999), “Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Ünsüz Göçüşmelerinin Kuruluş Sistemi”, 3. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, TDK Yayınları, Ankara, s. 239-266.
- Demircan, Ömer (1989), “Türkçe’de Pekiştirme İşlemi”, *Dilbilim VIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Dergisi*, İstanbul, s. 147-164.
- Demirezen, Mehmet (1978), “Türkçenin Ünlü ile Başlayan Pekiştirme Sıfatlarının Fonolojisi ve Kural Sıralamasına Bir Örnek”, *Genel Dilbilim Dergisi*, Ankara, s. 59-71.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1973), “Türkçede Pekiştirme”, *Türk Dili*, S 254 (Eylül 1973), s. 419-422.
- Ediskun, Haydar (1985), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eren, Hasan (1949), “İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında”, *DTCF Dergisi*, C VII, S 2 (Haziran 1949), Ankara, s. 283-286.
- Gökşen, Enver Naci (1964), “Eklemeli Pekiştirme Sıfatları”, *Türk Dili*, S 149, s. 279-282.
- Hatiboğlu, Vecihe (1973), *Pekiştirme ve Kuralları*, TDK Yayınları, Ankara.
- Koç, Nurettin, (1990), *Yeni Dilbilgisi*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

- Özçelik, Sadettin (2006), “Eklemeli Tekrarlar Üzerine Tespitler”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Harvard, Volume 30II, s. 357-380.
- Özçelik, Sadettin-Erten, Münir (2011), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Ankara.
- Şçerbak, Aleksandr M. (1996), ‘Kelime Şekillerinin Kıyasla (Analogie Yoluyla) Yapılması Üzerine’, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 77-79.
- Taneri, Mübeccel (1990), “A Type of Reduplication in Turkish”.
- Tietze, Andreas (1966), “Reduplikasyon ve (r) ile Kurulmuş Çift Sözcükler”, *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 423-428.
- Topaloğlu, Ahmet (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Tuna, Osman Nedim (1986), “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi”, *TDAY Belleten 1982-83*, TDK Yayınları, Ankara, s. 163-228.
- Türkçe Sözlük*, (2011), TDK Yayınları, Ankara.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, 12 cilt, (1963-1982), TDK Yayınları, Ankara.
- Üstüner, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ.
- Vardar, Berke (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İzmir.
- Wedel, Andrew (1999), “Turkish Emphatic Reduplication”.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK Yayınları, Ankara.
- Zülfikar, Hamza (1995), *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yayınları, Ankara.